



Małgorzata Pstrocka-Rak^{1*}, Grzegorz Rak²

¹ AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO WE WROCŁAWIU

² POLITECHNIKA OPOLSKA

PERSPEKTYWY ROZWOJU TURYSTYKI NA DOLNOŚLĄSKICH OBSZARACH NATURA 2000 W ŚWIETLE PLANÓW ZADAŃ OCHRONNYCH

Abstract

Prospects of tourism development in Lower Silesian Natura 2000 sites
in view of plans of protection tasks

Background. The main aim of the paper was to evaluate prospects of tourism development by analysing the tourism impacts in Lower Silesian Natura 2000 sites. According to the European Union law, it can be the reason to reduce tourism flows and investments at this kind of protected areas. **Material and methods.** The main research materials were plans of protection tasks, which were analysed. The research was conducted in 49 Lower Silesian sites. The authors took into account the types of tourism impact and of threatened plants, animals, and habitats. **Results and conclusions.** Nowadays, a half of the analysed Natura 2000 sites are not threatened by tourism activities or impacts. Neither is tourism going to be limited at one third of the total number of Natura 2000 sites in the future. Bats are the species being threatened the most. Outdoor tourism activities, such as hiking, horse riding, cycling, mountaineering, rock climbing, and speleology, and the related infrastructure are the most frequently recorded as influential and can be limited in the future in some areas.

Key words: tourism, Nature 2000 sites, plans of protection tasks, the Lower Silesia province

Słowa kluczowe: turystyka, obszary Natura 2000, plany zadań ochronnych, Dolny Śląsk

WPROWADZENIE

Rozwój wielu form turystyki determinowany jest potencjałem środowiska przyrodniczego, jednak podczas jego użytkowania dochodzi często do degradacji jego walorów (Wall 1996, Leung i Marion 2000, Pstrocka i Rak 2006, Rutty i wsp. 2015). Dlatego też na obszarach o szczególnie cennych walorach przyrodniczych wprowadza się szereg regulacji prawnych dotyczących możliwości ich wykorzystania (Eagles i McCool 2002, Symonides 2007). W przeciwieństwie do starszych prawnych form obszarowej ochrony przyrody w Polsce (np. parków narodowych i krajobrazowych czy rezerwatów przyrody), cechujących się jasno sprecyzowanymi przepisami określającymi możliwości ich użytkowania, dla najnowszej formy – obszarów Natura 2000 – wprowadzonej w Polsce w 2004 r. jako jeden z obowiązków związanych z przystą-

pieniem do Unii Europejskiej, takiego katalogu czynności w Ustawie o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880) nie zapisano (Habuda 2013).

Obszary Natura 2000 są obowiązkową formą ochrony przyrody dla wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej i tworzą wspólnie Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000, której podstawę prawną stanowią dwie dyrektywy: Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz.Urz. Unii Europejskiej, L 206 z 22.7.1992.), zwana Dyrektywą siedliskową lub habitatową, oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz.Urz. Unii Europejskiej, L 207 z 26.1.2010.). Na ich podstawie tworzone są dwa rodzaje obszarów Natura 2000: specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), czyli tzw. obszary siedliskowe (habitatowe), oraz obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), tzw. obszary ptasie.

* Autor korespondencyjny

Podstawowym narzędziem w zakresie zarządzania obszarami Natura 2000 są plany zadań ochronnych (PZO) (Dubel i wsp. 2010). Sporządzane są one na okres 10 lat przez organy sprawujące nadzór nad obszarami wraz z zainteresowanymi osobami i podmiotami prowadzącymi działalność w danych obszarach Natura 2000. O wysokim znaczeniu tych dokumentów dla rozwoju gospodarczego obszarów Natura 2000 (w tym rozwoju turystyki) świadczyć może obowiązek ustanawiania PZO przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska w drodze aktu prawa miejscowego (Liberacka i Ruszlewicz 2014).

Plan zadań ochronnych stanowi swego rodzaju podsumowanie istniejącego stanu wiedzy o przedmiotach ochrony w danym obszarze (gatunkach roślin i zwierząt oraz siedliskach przyrodniczych wykazanych we wspomnianych wyżej dyrektywach), uzupełnionego i zweryfikowanego poprzez dane uzyskane z przeprowadzonych badań terenowych danego obszaru (Bolewska i wsp. 2014). W planach zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 konieczne jest, obok opisu granic obszaru i analizy przedmiotów ochrony, wskazanie istniejących i potencjalnych zagrożeń w celu zachowania właściwego stanu gatunków roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych uznanych za przedmioty ochrony (art. 28 ustawy o ochronie przyrody, Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880). Jako akt prawa miejscowego plany zadań ochronnych będą miały duży wpływ na rozwój działalności gospodarczej na obszarach Natura 2000 i w ich bezpośrednim otoczeniu, w tym także na rozwój turystyki.

CEL, METODY I OBSZAR BADAŃ

Celem niniejszej pracy było określenie możliwości rozwoju turystyki na obszarach Natura 2000 z wykorzystaniem zapisów w planach zadań ochronnych dotyczących zagrożeń przedmiotów ochrony. Autorzy pragnęli znaleźć odpowiedzi na pytania:

1. Jakie formy turystyki i elementy infrastruktury turystycznej stanowią obecnie – bądź mogą stanowić w przyszłości – zagrożenie dla skutecznej ochrony obszarów Natura 2000, a tym samym powinny podlegać ograniczeniom?

2. Jakie przedmioty ochrony występujące na badanych obszarach Natura 2000 są szczególnie podatne na presję turystyczną, która może zagrażać ich istnieniu?

Badaniami objęto województwo dolnośląskie, którego aż 21% powierzchni zajmują ptasie i habitatowe obszary Natura 2000, położone zarówno w części niżowej, jak i sudeckiej. Łącznie zostało przez Komisję Europejską wyznaczonych 101 obszarów (11 OSO i 90 SOO), w tym 4 o zasięgu ponadwojewódzkim, w niewielkiej części położonych na terenie Dolnego Śląska (Liberacka i Ruszlewicz 2014). Obszary te stanowią 6,1% wszystkich lądowych obszarów Natura 2000 w Polsce pod względem zajmowanej powierzchni i 10,2% całkowitej liczby polskich obszarów Natura 2000 (Barometr... 2015).

Materiałem źródłowym były plany zadań ochronnych opracowane dla dolnośląskich ptasich i habitatowych obszarów Natura 2000 (obszary o kodzie rozpoczynającym się od PLH02 i PLB02), których pełne wersje wraz z dokumentacją kartograficzną udostępnione zostały autorom przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska we Wrocławiu. W ramach projektu nr POIS.05.03.00-00-186/09 pn. „Opracowanie planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 na obszarze Polski” zostało opracowanych i ustanowionych w formie zarządzenia przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu 49 planów zadań ochronnych (stan na 1 kwietnia 2015 r.). Trzy czwarte dokumentów ustanowiono w 2014 r., pozostałe rok wcześniej. Każdy z nich obowiązywać będzie przez 10 lat (Ustawa o ochronie przyrody... 2004).

Spośród 49 badanych obszarów 4 to obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), ustanowione Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz.U. 2011 Nr 25 poz. 133). Pozostałe 45 obszarów powstało w oparciu o Dyrektywę habitatową (Dyrektywa Rady... 1992) i ma obecnie status „obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty”, który w przyszłości (po uchwaleniu aktu prawa krajowego) zmieni się na status SOO (specjalnego obszaru ochrony siedlisk) (Pawlaczyk 2012).

Na potrzeby niniejszego artykułu przeprowadzono analizę treści wszystkich powyższych dokumentów.

Rodzaje oddziaływań związanych z rozwojem turystyki na przedmioty ochrony wyróżnione zostały zgodnie z „Listą referencyjną zagrożeń, presji i działań”, zaproponowaną przez Dyрекcję Generalną ds. Środowiska Komisji Europejskiej oraz Europejską Agencję Środowiska (Decyzja Wykonawcza... 2011). W artykule sposób kodowania oddziaływań, a co za tym idzie, klasyfikacji form turystyki, jest zgodny z wymogami wymienionej listy. Jeżeli w planie zadań ochronnych zastosowano starszy system (Decyzja Komisji Europejskiej... 1997), autorzy dokonali jego odpowiedniego przekodowania zgodnie z zaleceniami zawartymi na portalu referencyjnym Europejskiej Agencji Środowiska dla obszarów Natura 2000 (Building the Natura 2000 network). Kolejny etap opracowania danych polegał na komasowaniu w grupy rodzajów oddziaływań wyspecyfikowanych we wspomnianej powyżej liście referencyjnej.

Pod uwagę brano tylko te oddziaływania, które:

1) w sposób jednoznaczny dotyczą turystyki (oddziaływania związane z obecnością turystów, jak też zagrożeniami dotyczącymi infrastruktury turystycznej); nie uwzględniono zagrożeń, które w bliżej nieokreślonym stopniu mogą (ale nie muszą) dotyczyć turystyki, takich jak wydeptywanie, nadmierne użytkowanie (G05.01) czy wandalizm (G05.04);

2) są zagrożeniem istniejącym obecnie lub potencjalnym, tzn. mogącym się pojawić w ciągu najbliższych 10 lat na skutek intensyfikacji obecnych działań lub wynikającym z wprowadzenia nowych form aktywności turystycznych czy urządzeń infrastruktury (zapisanych w dokumentach planistyczno-strategicznych związanych z danym obszarem Natura 2000).

WYNIKI

W grupie 49 badanych obszarów Natura 2000 (stanowiących prawie połowę wszystkich ustanowionych obecnie na Dolnym Śląsku) w planach zadań ochronnych 12 obszarów nie stwierdzono występowania rzeczywistych ani potencjalnych zagrożeń

związanych z rozwojem turystyki (tab. 1). Wszystkie te obszary powstały na podstawie Dyrektywy habitatowej (Dyrektywa Rady... 1992). Analizując szczegółowo wybrane cechy charakterystyczne dla tych 12 obszarów Natura 2000, można zauważyć, że:

1. Są to w większości obszary o małej (około kilkuset ha) i bardzo małej (kilkadziesiąt ha) powierzchni. Wyjątek stanowi tu 2 obszary, które pod względem powierzchni można zaklasyfikować jako średnie: Dębniańskie Mokradła (5233 ha) i Rudawy Janowickie (6635 ha).

2. Są to obszary położone zarówno w części nizinnej Dolnego Śląska (głównie makroregiony: Nizina Śląska i Wał Trzebnicki), jak i w jego części górskiej (aż 3 z 5 obszarów sudeckich położone są w makroregionie Sudety Środkowe).

3. Pod względem przyrodniczym są to na ogół obszary bardzo cenne, o dużej liczbie przedmiotów ochrony (od kilkunastu do ponad dwudziestu), szczególnie w relacji do niewielkiej powierzchni. Wyjątek stanowi obszar Stawy w Borowej, który utworzono w celu ochrony tylko 3 przedmiotów wskazanych w Dyrektywie habitatowej.

4. Aż na 9 obszarach większość przedmiotów ochrony związana jest ze środowiskiem wodnym. Są to zarówno siedliska fluwialne (np. nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników, starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami *Nympheion* i *Potamion*, łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe) bądź związane z wodami stojącymi (brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami *Littorelletea* i *Isoeto-Nanojuncetetea*), jak również chronione dyrektywami (Dyrektywa Rady... 1992, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009... 2010) ptaki wodno-błotne, ryby, ssaki związane z wodą (wydra, bóbr). Są to jednak także cenne walory turystyczne dla turystyki przyrodniczej (Świerkosz i wsp. 2012, Pstrocka-Rak i Rak 2014).

5. Dominują wśród nich obszary Natura 2000 o stosunkowo niskiej atrakcyjności turystycznej dla turystyki masowej, nawet tej krótkookresowej (weekendowej, świątecznej czy jednodniowej), które, przy często wysokich walorach turystycznych, głównie przyrodniczo-krajobrazowych (np. Przełom Nysy

Tab. 1. Zagrożenia związane z rozwojem turystyki na dolnośląskich obszarach Natura 2000 w świetle planów zadań ochronnych

Kod obszaru	Nazwa obszaru	Rok zatwierdzenia PZO	Brak zagrożeń	Zagrożenia istniejące	Zagrożenia potencjalne
PLB020002	Grądy Odrzańskie	2014	-	-	+
PLB020004	Zbiornik Mietkowski	2014	-	+	-
PLB020005	Bory Dolnośląskie	2014	-	-	+
PLB020008	Łęgi Odrzańskie	2014	-	+	-
PLH020001	Chłodnia w Cieszkowie	2013	-	-	+
PLH020002	Dębniąnskie Mokradła	2014	+	-	-
PLH020003	Dolina Łachy	2013	+	-	-
PLH020005	Kamionki	2014	+	-	-
PLH020007	Kopalnie w Złotym Stoku	2013	-	+	+
PLH020008	Kościół w Konradowie	2014	-	-	+
PLH020009	Panieńskie Skały	2013	-	+	-
PLH020010	Piekielna Dolina koło Polanicy	2013	+	-	-
PLH020011	Rudawy Janowickie	2014	+	-	-
PLH020012	Skałki Stoleckie	2013	-	+	+
PLH020013	Sztolnie w Leśnej	2014	-	-	+
PLH020015	Wrzosowisko Przemkowskie	2014	-	+	+
PLH020016	Góry Białskie i Grupa Śnieżnika	2014	-	+	+
PLH020017	Grądy w Dolinie Odry	2014	-	+	+
PLH020018	Łęgi Odrzańskie	2014	-	+	+
PLH020019	Pasma Krowiarki	2014	-	+	-
PLH020020	Przełomy Pełcznicy pod Książem	2013	-	+	+
PLH020021	Wzgórza Kiełczyńskie	2014	-	-	+
PLH020033	Czarne Urwisko koło Lutyni	2013	+	-	-
PLH020034	Dobromierz	2014	-	-	+
PLH020035	Biała Łądecka	2014	-	-	+
PLH020036	Dolina Widawy	2014	-	+	-
PLH020037	Góry i Pogórze Kaczawskie	2014	-	+	-
PLH020038	Góry Kamienne	2014	-	+	+
PLH020039	Grodzcyń i Homole koło Dusznik	2014	-	+	+
PLH020040	Masyw Ślęży	2014	-	+	+
PLH020043	Przełom Nysy Kłodzkiej koło Morzyszowa	2013	+	-	-
PLH020045	Stawy w Borowej	2014	+	-	-
PLH020049	Żwirownie w Starej Olesznej	2014	-	+	+
PLH020050	Dolina Dolnej Kwisy	2014	-	+	+
PLH020051	Irysowy Zagon koło Gromadzynia	2013	+	-	-
PLH020052	Pątnów Legnicki	2014	+	-	-
PLH020053	Zagórzyckie Łąki	2013	+	-	-
PLH020054	Ostoja nad Bobrem	2014	-	-	+
PLH020055	Przeplatki nad Bystrzycą	2014	-	+	-
PLH020057	Masyw Chełmca	2014	-	+	+
PLH020060	Góry Orlickie	2014	-	+	+
PLH020061	Dzika Orlica	2014	-	-	+
PLH020062	Góry Bardzkie	2014	-	+	-
PLH020063	Wrzosowiska Świętoszowsko-Ławszowskie	2014	-	+	+
PLH020065	Bierutów	2014	+	-	-
PLH020066	Przełomowa Dolina Nysy Łużyckiej	2014	-	+	+
PLH020068	Muszkowicki Las Bukowy	2014	-	+	+
PLH020069	Las Pilczycki	2013	-	+	+
PLH020071	Ostoja Nietoperzy Gór Sowich	2014	-	+	+

PZO – plan zadań ochronnych

Kłodzkiej koło Morzyszowa), charakteryzują się brakiem infrastruktury turystycznej w ich obrębie lub bezpośrednim otoczeniu bądź słabym poziomem jej rozwoju (brakuje bazy noclegowej, ale także charakterystyczny jest bardzo niski stopień rozwoju usług gastronomicznych i urządzeń bazy towarzyszącej). Do wyjątków można tu zaliczyć Rudawy Janowickie i Piekielną Dolinę koło Polanicy, w których bliskim sąsiedztwie położone są znane sudeckie miejscowości turystyczne.

6. Pod względem przyszłego rozwoju funkcji turystycznej obszary te można podzielić na dwie grupy:

a) tereny, na których funkcja turystyczna nie jest i nie będzie w najbliższej przyszłości rozwijana bądź będzie rozwijana w bardzo niewielkim stopniu (Bierutów, Stawy w Borowej, Irysowy Zagon koło Gromadzynia, Dolina Łachy, Kamionki);

b) tereny, co do których zapisy w dokumentach planistyczno-strategicznych wskazują na intensywniejszy rozwój funkcji turystycznej w przyszłości (Dębniańskie Mokradła, Piekielna Dolina koło Polanicy, Rudawy Janowickie, Czarne Urwisko koło Lutyni, Pątnów Legnicki, Zagórzyckie Łąki, Przeplatki nad Bystrzycą, Przelom Nysy Kłodzkiej koło Morzyszowa).

Rozwijająca się obecnie działalność turystyczna nie stwarza zagrożenia dla kolejnych 10 z analizowanych obszarów Natura 2000. Zaplanowany w dokumentach strategiczno-planistycznych rozwój turystyki może zostać na nich ograniczony jedynie w przyszłości (tab. 1). Dwa z nich to obszary ptasie (Grądy Odrzańskie i Bory Dolnośląskie); w każdym z nich, pomimo ich bardzo dużej powierzchni (17–20 tys. ha), występuje tylko jeden potencjalnie zagrożony przedmiot ochrony z awifauny. Pozostałe obszary (siedliskowe), choć charakteryzują się zróżnicowaną powierzchnią (od 0,4 ha do 15,4 tys. ha), również mają tylko po jednym potencjalnie zagrożonym przedmiocie ochrony. Wyjątkiem jest obszar Sztolnie w Leśnej, na którego terenie intensywniejszy rozwój infrastruktury turystycznej oraz ruchu turystycznego może zagrozić aż 6 gatunkom chiropterofauny.

Na 27 badanych dolnośląskich obszarach Natura 2000 obecny rozwój różnych form aktywności turystycznej stwarza zagrożenia,

które wymagają podjęcia działań zmierzających do zapewnienia lepszej ochrony cennym siedliskom i gatunkom roślin oraz zwierząt. Natomiast na 8 terenach, inne, zaplanowane na okres najbliższych 10 lat, formy działalności turystycznej nie będą podlegały ograniczeniom. Na pozostałych 19 obszarach występują zarówno zagrożenia istniejące, jak i potencjalne ze strony turystyki (tab. 1).

Na badanych obszarach autorzy PZO wyróżnili łącznie 19 rodzajów oddziaływań związanych z turystyką. Tylko 4 z nich zostały określone z dokładnością do trzeciego poziomu identyfikacji (kody 7-członowe). Większość rodzajów zagrożeń opisano na nieco wyższym stopniu uogólnienia – o kodach 5-członowych (13 z 19). Szczegółowy wykaz przedstawiono w tabeli 2.

Wśród zagrożeń związanych z funkcjonowaniem elementów zagospodarowania turystycznego najliczniej (bo aż na 9 obszarach) występują obecnie oddziaływania dotyczące szlaków turystycznych. Jednak jako zagrożenia potencjalne wskazuje się już znacznie więcej rodzajów oddziaływań. Są one związane przede wszystkim z rozbudową bazy noclegowej, ale także infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, np. kompleksów narciarskich. Dotyczy to jednak pojedynczych obszarów dolnośląskich.

Wśród form aktywności turystycznej wyróżniono znacznie więcej rodzajów oddziaływań (tab. 2). Związane są one głównie z różnymi formami czynnego wypoczynku i rekreacji uprawianymi w plenerze. Wśród zagrożeń najczęściej występujących na badanych obszarach Natura 2000, rozpatrywanych jako zagrożenia istniejące i potencjalne dla przedmiotów ochrony w badanych obszarach, wskazuje się turystykę górską, wspinaczkę i penetrację jaskiń. Na drugim miejscu występują negatywne oddziaływania będące efektem wpływu turystyki pieszej, jazdy konnej i jazdy na pojazdach niezmotoryzowanych.

Rodzaj zagrożenia należy jednak rozpatrywać nie tylko w odniesieniu do liczby obszarów Natura 2000, na których one występują lub potencjalnie mogą wystąpić, ale przede wszystkim w odniesieniu do przedmiotów ochrony. Ten sam rodzaj presji może bowiem odmiennie wpływać na różne ga-

Tab. 2. Rodzaje zagrożeń związane z turystyką występujące na badanych obszarach Natura 2000

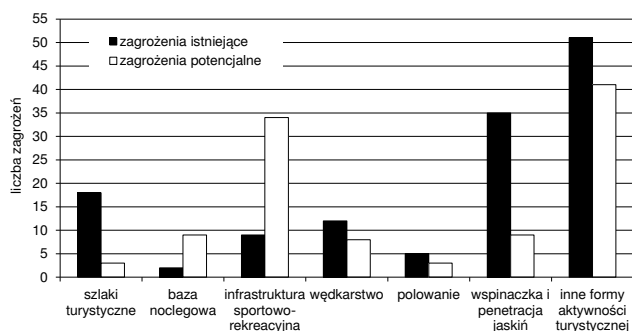
Kod zagrożenia	Nazwa zagrożenia	Liczba obszarów Natura 2000, których dotyczy dane zagrożenie	
		jako istniejące	jako potencjalne
D01.01	ścieżki, szlaki piesze, szlaki rowerowe	9	3
E01.03	zabudowa rozproszona (związana z bazą turystyczną)	0	2
E03.01	pozbywanie się odpadów z obiektów rekreacyjnych	1	4
F02.03	wędkarstwo	3	3
F03.01	polowanie	1	3
G01	sporty i różne formy czynnego wypoczynku i rekreacji uprawiane w plenerze	9	10
G01.01.02	niemotorowe sporty wodne	0	2
G01.02	turystyka piesza, jazda konna i jazda na pojazdach niezmotoryzowanych	5	4
G01.03	pojazdy zmotoryzowane (związane z ruchem turystycznym)	0	2
G01.04	turystyka góraska, wspinaczka, speleologia	7	2
G01.04.01	turystyka góraska i wspinaczka	1	0
G01.04.02	speleologia	1	2
G01.04.03	rekreacyjna turystyka jaskiniowa	3	2
G01.06	narciarstwo, w tym poza trasami	1	1
G01.08	inne rodzaje sportu i aktywnego wypoczynku	3	5
G02	infrastruktura sportowa i rekreacyjna	1	5
G02.02	kompleksy narciarskie	2	3
G02.08	kempingi, karawaningi	0	2
G02.10	inne kompleksy sportowe i rekreacyjne	1	2

tunki roślin i zwierząt oraz na siedliska (Pstrocka i Rak 2006). Ponadto – co równie istotne – może on także dotyczyć jednocześnie wielu przedmiotów ochrony na danym obszarze Natura 2000; taki stan będzie determinował konieczność sformułowania różnych celów ochrony (w odniesieniu do różnych przedmiotów) oraz podjęcia często różnych działań ochronnych. Z nich z kolei mogą wynikać ograniczenia rozwoju turystyki.

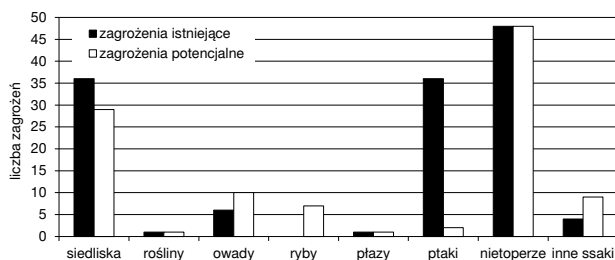
Łączna liczba wszystkich zagrożeń turystycznych w odniesieniu do poszczególnych przedmiotów ochrony występujących na badanych obszarach to 239, z czego 55% stanowią zagrożenia już istniejące.

Obecnie największym problemem (dotykającym największej liczby przedmiotów ochrony) wydają się różne formy aktywności turystycznej uprawiane w plenerze, które bardzo często w PZO klasyfikowano wspólnie, np. zagrożenia o kodzie G01 (kod

1-członowy – najniższy możliwy poziom dokładności identyfikacji oddziaływania). Może to wynikać z tego, że na danym terenie funkcjonuje jednocześnie kilka form turystyki, których presja jest trudna do określenia bez długookresowych i kosztownych badań terenowych (często nie są one możliwe do wykonania w ramach opracowywania PZO). Zagrożenia te wiążą się zarówno z obecnym poziomem rozwoju turystyki (51 zagrożeń), jak i przyszłym (przewiduje się wystąpienie 41 takich zagrożeń) (ryc. 1). Przedmioty ochrony najczęściej dotknięte tymi zagrożeniami to ptaki (tab. 3). Penetracja ich siedlisk (np. terenów położonych wzdłuż brzegów rzek i zbiorników wodnych) przez turystów przyczynia się do pogarszania warunków występowania, żerowania i rozrodu ptaków, których ochronę nakazuje Dyrektywa ptasia (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE). Drugim rodzajem przedmiotu



Ryc. 1. Liczba zagrożeń dotyczących przedmiotów ochrony na dolnośląskich obszarach Natura 2000 w układzie rodzajowym zagrożeń



Ryc. 2. Liczba zagrożeń dotyczących przedmiotów ochrony na dolnośląskich obszarach Natura 2000 w układzie rodzajowym przedmiotów ochrony

Tab. 3. Macierz zagrożeń istniejących związanych z turystyką na dolnośląskich obszarach Natura 2000

Zagrożenie	Przedmiot ochrony								Suma zagrożeń danego rodzaju
	siedliska	rośliny	owady	ryby	ptaki	niecierperze	inne ssaki		
Szlaki turystyczne	12	0	5	0	0	0	1	18	
Baza noclegowa	2	0	0	0	0	0	0	2	
Infrastruktura sportowo-rekreacyjna	2	0	0	0	0	0	7	9	
Wędkarstwo	1	0	0	0	1	10	0	12	
Polowanie	0	0	0	0	0	5	0	5	
Wspinaczka i penetracja jaskiń	3	1	0	0	0	31	0	35	
Inne formy aktywności turystycznej	16	0	1	0	0	21	10	51	
Suma zagrożeń dla danego rodzaju przedmiotu ochrony	36	1	6	0	1	36	48	132	

tów ochrony będących obecnie pod silnym wpływem różnych form aktywności turystycznej uprawianej w plenerze (takich jak turystyka piesza, rowerowa czy konna, narciarstwo, jazdy na quadach i motorach, biwakowanie) są siedliska leśne (głównie kwaśne

i żyzne buczyny, grądy) oraz siedliska trawiaste (np. murawy kserotermiczne).

Rodzajem aktywności, którą autorzy postanowili wyodrębnić (umożliwiły to zapisy w PZO), są kwalifikowane formy turystyki uprawiane w środowisku górskim o grupie

Tab. 4. Macierz zagrożeń potencjalnych związanych z turystyką na dolnośląskich obszarach Natura 2000

Zagrożenie	Przedmiot ochrony								Suma zagrożeń danego rodzaju
	siedliska	rośliny	owady	ryby	ptazy	ptaki	nietoperze	inne ssaki	
Szlaki turystyczne	1	0	2	0	0	0	0	0	3
Baza noclegowa	1	0	3	1	0	0	1	3	9
Infrastruktura sportowo-rekreacyjna	12	0	0	0	0	0	22	0	34
Wędkarstwo	1	0	0	6	1	0	0	0	8
Polowanie	0	0	0	0	0	1	0	2	3
Wspinaczka i penetracja jaskiń	4	1	0	0	0	0	4	0	9
Inne formy aktywności turystycznej	10	0	5	0	0	1	21	4	41
Suma zagrożeń dla danego rodzaju przedmiotu ochrony	29	1	10	7	1	2	48	9	107

kodej G01.04 i należących do niej podgrupach: G01.04.01, G01.04.02, G01.04.03. Reprezentują je oddziaływania związane przede wszystkim z turystyką górską, wspinaczką, jak też penetracją jaskiń (związaną z realizacją zamiłowań speleologicznych). Te formy turystyki wskazywane są przede wszystkim jako zagrożenie obecnie istniejące (ryc. 1), a skutki ich oddziaływań dotyczą przede wszystkim nietoperzy (tab. 4).

Jednak analiza dokumentów planistyczno-strategicznych związanych z planowanym rozwojem działalności gospodarczej na obszarach Natura 2000 i, co za tym idzie, analiza przyszłych zagrożeń skłaniają do wskazania, że drugim potencjalnym zagrożeniem, dotyczącym największej liczby przedmiotów ochrony po outdoorowych formach aktywności turystycznej, będzie dalszy rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (np. adaptacja niewykorzystywanych dotychczas sztolni i jaskiń do zwiedzania, tworzenie kompleksów/ośrodków narciarskich, zakładanie pól biwakowych i kempingowych, tworzenie parków linowych i torów motocrossowych) w miejscu występowania przedmiotów ochrony lub ich najbliższym otoczeniu (ryc. 1). Obecność i funkcjonowanie tej infrastruktury wpływać będzie najbardziej na (ryc. 2, tab. 4.):

1. Wspomniane już powyżej nietoperze. Zmiany mikroklimatu, oświetlenia, poziomu hałasu spowodują płoszenie samych nieto-

perzy, jak też modyfikację warunków siedliska. Jest to szczególnie niebezpieczne w okresie ich hibernacji, ponieważ może skutkować nawet śmiercią.

2. Siedliska (siedliska leśne, borówczyska bażynowe, murawy kserotermiczne, bliźniczkowe i na skałach krzemianowych, cenne torfowiska, ziołorośla górskie). Z powodu podniesienia atrakcyjności turystycznej obszaru wzrośnie presja turystyczna na przedmioty ochrony. Siedliska mogą ulec zniszczeniu fizycznemu, mogą też wystąpić skutki pośredniej presji (fragmentacja, synantropizacja i eutrofizacja siedlisk, prowadzące do ich przekształcania, a nawet zamierania).

Analizując szczegółowo wpływ pozostałych wybranych form aktywności turystycznej i związaną z nimi bazę turystyczną (tab. 3 i 4), można zauważyć ponadto, że:

1. Obecny poziom rozwoju wędkarstwa stanowi zagrożenie przede wszystkim dla chronionych gatunków ptaków i wiąże się głównie tylko z jednym obszarem Natura 2000 (Zbiornik Mietkowski) – ma tu miejsce, jak podkreślają autorzy PZO, częste płoszenie ptaków. Istnieją jednak uzasadnione obawy, że nielegalne pozyskiwanie chronionych gatunków ryb w czasie amatorskiego ich połowu może w przyszłości stać się poważnym zagrożeniem potencjalnym, choć dotyczącym także tylko jednego obszaru (Grądy w Dolinie Odry).

2. Nie zawsze to dana aktywność stanowi bezpośrednie zagrożenie dla ochrony cennych gatunków zwierząt, roślin czy siedlisk. Przykładem mogą tu być polowania, które nie oddziałują negatywnie, jakby się mogło wydawać, na zwierzynę łowną, tylko na wilki – gatunek o statusie priorytetowym z Dyrektywy habitatowej; nieuwzględnienie bowiem drapieżnictwa wilków w śmiertelności dzikich zwierząt kopytnych może prowadzić do wyznaczania zbyt dużych limitów odstrzałów w planach łowieckich.

WNIOSKI

Na podstawie przeprowadzonej analizy zapisów w zatwierdzonych planach zadań ochronnych dolnośląskich obszarów Natura 2000 można sformułować następujące wnioski dotyczące możliwości rozwoju turystyki na tych obszarach:

1. Obecny poziom rozwoju turystyki nie stanowi zagrożenia dla przedmiotów ochrony występujących na prawie połowie z badanych obszarów, co oznacza, że utrzymanie obecnego poziomu rozwoju nie powinno napotkać żadnych ograniczeń z tej strony.

2. Na ponad 1/3 badanych obszarów planowany w przyszłości rozwój turystyki nie powinien stanąć w konflikcie z funkcją ochronną tych terenów. Oczywiście należy mieć świadomość, że brak wskazań zagrożeń potencjalnych nie oznacza całkowitej dowolności w rozwijaniu gospodarki turystycznej w przyszłości na tych obszarach. Zapisy w PZO dotyczące najbliższych 10 lat zostały sformułowane na podstawie analizy działań zaplanowanych w różnego rodzaju dokumentach planistyczno-strategicznych, które jednak formułują kierunki rozwoju na różnym stopniu szczegółowości. Działania turystyczne, jak też inne rodzaje aktywności gospodarczej podejmowane w obszarach Natura 2000 podlegają – zgodnie z ustawodawstwem unijnym (Dyrektywa Rady... 1992, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/35/WE, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/52/UE) i polskim (Ustawa o ochronie przyrody... 2004, Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku... 2007, Ustawa o udostępnianiu informacji

o środowisku... 2008) – ocenom oddziaływania na środowisko i/lub tzw. ocenie habitatowej, które mogą ograniczyć rozwój pewnych inicjatyw gospodarczych.

3. Rodzaje działalności turystycznej najczęściej wymieniane w PZO jako zagrożenie, a więc mogące podlegać ograniczeniom, to w odniesieniu do obecnego poziomu rozwoju głównie pewne wybrane formy turystyki kwalifikowanej (turystyka górska, wspinaczka, turystyka jaskiniowa), a w odniesieniu do przyszłości – rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (np. kompleksy narciarskie, parki linowe, tory motocrossowe, adaptacja sztolni i jaskiń na potrzeby udostępnienia dla turystyki).

4. Pewne formy aktywności turystycznej uprawiane w plenerze (np. turystyka piesza, narciarstwo, jazda konna i jazda na pojazdach niezmotoryzowanych) oraz związana z nimi infrastruktura stanowią zagrożenie zarówno już istniejące, jak i potencjalne. Należy jednak dodać, że występują one jednocześnie (jako zagrożenie) tylko na 12 z 49 badanych obszarów.

5. Przedmiotami ochrony, które najczęściej (pod względem liczby zagrożeń) i najliczniej (pod względem liczby gatunków) mogą być uznane za destymulanty rozwoju masowej turystyki, są przede wszystkim nieotoperze. Jak jednak wynika z zapisów w PZO, w wielu przypadkach działalność turystyczna zostanie ograniczona do kontrolowanego udostępnienia dolnośląskich jaskiń i sztolni i w ten sposób zminimalizowane zostaną jej negatywne skutki.

6. Obszary, na których występują lub mogą wystąpić zagrożenia (potencjalnie skutkujące pewnymi ograniczeniami w rozwoju turystyki), to obszary o bardzo różnej powierzchni, które jednak są bardzo atrakcyjne dla rozwoju turystyki (mają wysokie walory turystyczne i recepcyjne). Należą do nich m.in. Góry Bialskie i Masyw Śnieżnika, Masyw Ślęży, Przełomy Pełcnicy pod Książem, Kopalnie w Złotym Stoku, Zbiornik Mietkowski.

Podsumowując, możliwości rozwoju turystyki w świetle analizy zagrożeń przedmiotów ochrony na dolnośląskich obszarach Natura 2000, wbrew różnym wcześniejszym obawom władz samorządowych oraz społeczności lokalnych (Grodzińska-Jurczak

i wsp. 2012, Pietrzyk-Kaszyńska i wsp. 2012, Wołoszyn i wsp. 2012, Dubel i wsp. 2013), autorzy oceniają jako umiarkowanie wysokie, bowiem ograniczenia w rozwoju turystyki będą związane tylko z wybranymi formami aktywności turystycznej, jak również z wybranymi fragmentami niektórych obszarów.

BIBLIOGRAFIA

- Barometr Natura 2000 (2015) Biuletyn o przyrodzie i różnorodności biologicznej, Komisja Europejska, 37, 8–9.
- Bolewska K., Caban M., Dzierzanowski T., Kula-wiecki M., Malec A., Wieteska K., Zadworny T. (2014) Plany zadań ochronnych w pigułce na przykładzie obszarów Natura 2000 w województwie łódzkim, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Łodzi, Łódź.
- Building the Natura 2000 network, Eionet, http://bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/index_html [dostęp: 20.04.2015].
- Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 18 grudnia 1996 r. dotycząca formularza zawierającego informacje o terenach proponowanych jako tereny Natura 2000, Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich, L 107/1 z 24.4.1997.
- Decyzja Wykonawcza Komisji Europejskiej z dnia 11 lipca 2011 r. w sprawie formularza zawierającego informacje o terenach Natura 2000, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 198/39 z 30.7.2011.
- Dubel A., Jamontt-Skotis M., Królikowska K., Dubel K., Czapski M. (2013) Metody rozwiązywania konfliktów ekologicznych na obszarach Natura 2000, Stowarzyszenie Centrum Rozwiązań Systemowych, Wrocław–Kraków.
- Dubel A., Jamontt-Skotis M., Królikowska K., Stefańska J., Banrowska A. (2010) Skuteczne zarządzanie obszarami Natura 2000, Stowarzyszenie Centrum Rozwiązań Systemowych, Wrocław–Kraków.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/35/WE z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 143 z 30.4.2010.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 207 z 26.1.2010.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/52/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2011/52/UE w sprawie oceny wpływu wywieranego przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 124/1 z 25.4.2014.
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 206 z 22.7.1992.
- Eagles P.F.J., McCool S.F. (2002) Tourism in national parks and protected areas. Planning and management, CABI Publishing, Wallingford-New York.
- Grodzińska-Jurczak M., Strzelecka M., Kamal S., Gutowska J. (2012) Effectiveness of Nature Conservation – A Case of Natura 2000 Sites in Poland, [w:] Słodonia B. (red.), Protected Area Management, InTech, Rijeka, 183–202.
- Habuda A. (2013) Obszary Natura 2000 w prawie polskim, Difin, Warszawa.
- Leung Y.F., Marion J.L. (2000) Recreation impacts and management in wilderness: A state-of-knowledge review, [w:] Cole D.N., McCool S.F., Borrie W.T., O’Loughlin J. (red.), Wilderness science in a time of change conference, 5, Wilderness ecosystems, threats, and management, Missoula, 1999 May 23–27, Proceedings RMRS, P-15, 23–48.
- Liberacka H., Ruszlewicz A. (red.) (2014) Plany zadań ochronnych w pigułce na przykładzie obszarów Natura 2000 w województwie dolnośląskim, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Wrocław.
- Pawlaczyk P. (2012) Natura 2000 i inne wymagania europejskiej ochrony przyrody – niezbędny urzędnik, Klub Przyrodników, Świebodzin.
- Pietrzyk-Kaszyńska A., Cent J., Grodzińska-Jurczak M., Szymańska M. (2012) Factors influencing perception of protected areas – The case of Natura 2000 in Polish Carpathian communities, *Journal for Nature Conservation*, 20, 284–292.
- Pstrocka M., Rak G. (2006) Wpływ wybranych form turystyki na środowisko przyrodnicze – przegląd literatury polskiej i zagranicznej, *Problemy Turystyki*, 29 (1–4), 59–72.
- Pstrocka-Rak M., Rak G. (2014) Ocena potencjału siedlisk przyrodniczych dolnośląskich obszarów Natura 2000 dla turystyki przyrodniczej, *Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu*, 46, 140–154.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków, Dz.U. 2011 Nr 25 poz. 133.
- Rutty M., Gössling S., Scott D., Hall M. (2015) The global effects and impacts of tourism: an overview, [w:] Hall M., Gössling S., Scott D. (red.), *The Routledge handbook of tourism and sus-*

- tainability, Routledge, Abingdon-New York, 36–64.
- Symonides E. (2007) Ochrona przyrody, UW, Warszawa.
- Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zając K. (2012) Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Wrocław.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880.
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, Dz.U. 2007 Nr 75 poz. 493.
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz.U. 2008 Nr 199 poz. 1227.
- Wall G. (1996) Rethinking impacts of tourism, *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 2 (3–4), 207–215.
- Wołoszyn W., Kałamucka W., Kozieł M., Stanička M., Ziótek M., Czubla P. (2012) Natura 2000 as a platform balancing socio-economic and environmental objectives – theory and practice, *Annales UMCS, Sec. B.*, 68 (1), 263–280.

Praca wpłynęła do Redakcji: 20.06.2015
Praca została przyjęta do druku: 28.08.2015

Adres do korespondencji:

Małgorzata Pstrocka-Rak
Katedra Turystyki
Akademia Wychowania Fizycznego
al. I.J. Paderewskiego 35
51-612 Wrocław
e-mail: małgorzata.pstrocka-rak@awf.wroc.pl